TA'LIM JARAYONIDA SUN'IY INTELLEKTNING AXLOQIY MUAMMOLARI VA ULARNI HAL ETISH YO'LLARI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Pedagogika fakulteti
Pedagogika yo'nalishi 1-kurs talabalari
G'ulomov Islomjon Kabirjon o'g'li
gulomov1@gamil.com
Salimov Zokirjon Botirali o'g'li
zsalimovv@gmail.com
Ilmiy rahbar: Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti pedagogika kafedrasi o'qituvchisi
Kaldibekov Alibek Bolatbekovich
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-7594-8009
alipolatovich@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvi natijasida yuzaga kelayotgan axloqiy muammolar va ularning pedagogik yechimlari tadqiq etiladi. Tadqiqot davomida akademik halollik, ma'lumotlar maxfiyligi, algoritmik xolislik hamda o'qituvchi va talaba o'rtasidagi insoniy muloqotning saqlanib qolishi kabi masalalar tahlil qilingan. Maqolada ta'lim tizimida sun'iy intellektdan xavfsiz va axloqiy foydalanish bo'yicha metodik tavsiyalar hamda huquqiy-etika me'yorlarini shakllantirish yo'llari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, ta'lim etikasi, akademik halollik, raqamli transformatsiya, ma'lumotlar xavfsizligi, algoritmik tarafkashlik, pedagogik mas'uliyat.

Аннотация: В данной статье исследуются этические проблемы, возникающие в результате интеграции технологий искусственного интеллекта в образовательный процесс, и их педагогические решения. В ходе исследования анализируются такие вопросы, как академическая честность, конфиденциальность данных, алгоритмическая объективность и сохранение человеческого общения между преподавателем и студентом. В статье предлагаются методические рекомендации по безопасному и этичному использованию искусственного интеллекта в системе образования, а также пути формирования правовых и этических норм.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, этика образования, академическая честность, цифровая трансформация, безопасность данных, алгоритмическая предвзятость, педагогическая ответственность.

Abstract: This article explores the ethical issues arising from the integration of artificial intelligence technologies into the educational process and their pedagogical solutions. The study analyzes issues such as academic integrity, data privacy, algorithmic objectivity, and the preservation of human interaction between teachers and students. The paper proposes methodological recommendations for the safe and ethical use of artificial intelligence in the education system, as well as ways to establish legal and ethical standards.

Keywords: Artificial intelligence, educational ethics, academic integrity, digital transformation, data security, algorithmic bias, pedagogical responsibility.

KIRISH

XXI asrda ta’lim tizimi raqamli transformatsiya bosqichiga o‘tib, unda sun’iy intellekt texnologiyalari markaziy o‘rin egallamoqda. Sun’iy intellekt asosidagi adaptiv o‘qitish tizimlari, avtomatlashtirilgan baholash vositalari va virtual yordamchilar o‘quv jarayonini individuallashtirish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, mazkur texnologiyalar inson psixikasi va ijtimoiy muhitga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellektdan haddan tashqari foydalanish o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyati, motivatsiyasi hamda ijtimoiy moslashuviga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bundan tashqari, axloqiy muammolar, xususan, ma’lumotlar xavfsizligi, algoritmik adolatsizlik va akademik halollik masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois, sun’iy intellektni ta’lim tizimiga joriy etishda psixologik xavfsizlik va axloqiy yondashuvni uyg‘unlashtirish muhim ilmiy muammo sifatida qaraladi.[1]

Sun’iy intellektning o‘quvchi psixikasiga ta’siri. Sun’iy intellekt texnologiyalarining o‘quvchi shaxsiga ta’siri ko‘p qirrali bo‘lib, u quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi. Kognitiv jarayonlarga ta’siri kuchlari. Sun’iy intellekt yordamida tezkor javob olish imkoniyati o‘quvchilarda tahliliy fikrlashning sustlashuviga olib kelishi mumkin. Ya’ni, bilimni izlab topish jarayoni qisqarib, tayyor natijani qabul qilish tendensiyasi kuchayadi. Bu esa metakognitiv ko‘nikmalar rivojiga to‘sqinlik qiladi. Doimiy raqamli muhitda faoliyat yuritish o‘quvchilarda stress, raqamli charchoq va ijtimoiy izolyatsiya kabi holatlarni yuzaga keltiradi. Ayniqsa, sun’iy intellekt orqali baholash tizimlari o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchiga ta’sir qilishi mumkin. Sun’iy intellekt vositalari bilan individual ishlash o‘quvchilar o‘rtasidagi jonli muloqotni kamaytiradi. Bu esa kommunikativ kompetensiyalar rivojiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Psixologik xavfsizlik tushunchasi va uning ta’limdagi ahamiyati.

ASOSIY QISM

Psixologik xavfsizlik – bu shaxsning o‘z fikrini erkin ifoda etishi, xatodan qo‘rqmasligi va o‘zini himoyalangan his etishi bilan bog‘liq holatdir. Ta’limda sun’iy intellektdan foydalanishda psixologik xavfsizlik quyidagi omillar bilan belgilanadi. o‘quvchining shaxsiy ma’lumotlari himoyasi; baholash tizimining adolatliligi, o‘qituvchi tomonidan qo‘llab-quvvatlash, raqamli muhitda bosimning yo‘qligi. Agar ushbu omillar ta’minlanmasa, o‘quvchilarda xavotir, qo‘rquv va motivatsiyaning pasayishi kuzatiladi. Sun’iy intellektdan foydalanishning axloqiy jihatlari sanab o`tsak, akademik halollik muammosi. Sun’iy intellekt vositalari orqali tayyor matnlar, yechimlar va loyihalarni olish imkoniyati plagiat va mustaqil ishlashning kamayishiga olib keladi. Bu esa ta’lim sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ma’lumotlar maxfiyligi va xavfsizligi. Sun’iy intellekt tizimlari katta hajmdagi ma’lumotlarni yig‘adi va qayta ishlaydi. Agar bu jarayon yetarlicha himoyalanmasa, shaxsiy ma’lumotlarning oshkor bo‘lishi xavfi yuzaga keladi. Sun’iy intellekt tizimlari ma’lumotlarga asoslangan holda ishlaydi. Agar ma’lumotlar noteng yoki noto‘g‘ri bo‘lsa, tizim ham adolatsiz qarorlar chiqarishi mumkin. Insoniy qadriyatlarning saqlanishiga to`xtalib o`tsak, ta’lim jarayonida insoniy munosabatlar,

[1]Xoliqov A. Zamonaviy pedagogika va raqamli ta’lim // o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Fan, 2021. – B. 40–65

empatiya va tarbiyaviy ta’sir muhim o‘rin tutadi. Sun’iy intellekt ushbu jihatlarni to‘liq almashtira olmaydi. Pedagogik va institutsional yondashuvlar aytsak, sun’iy intellektdan xavfsiz va samarali foydalanish uchun quyidagi yondashuvlar muhim: pedagogik nazorat: o‘qituvchi sun’iy intellektdan foydalanishni boshqarishi lozim, axloqiy kodekslar: ta’lim muassasalarida AI foydalanish qoidalarini belgilashm, raqamli savodxonlik, o‘quvchilarni ongli foydalanishga o‘rgatish, psixologik monitoring: o‘quvchilarning ruhiy holatini kuzatish, gibrid ta’lim modeli: inson va texnologiya uyg‘unligini ta’minlash.

MUHOKAMA

Ta'limda sun'iy intellektdan AI foydalanishning psixologik xavfsizligi va axloqiy jihatlari mavzusi bugungi kunda juda dolzarb. AI ta'limni samaraliroq, shaxsiylashtirilgan va qulay qilishi mumkin, ammo u psixologik va axloqiy xatarlarni ham keltirib chiqaradi. Quyida ishonchli manbalarga asoslanib O‘zbekiston olimlari maqolalari, UNESCO qo‘llanmalari va xalqaro tadqiqotlar asosiy jihatlarni jamlayman. Ma'lumotlar 2024–2026 yillardagi tadqiqot va maqolalardan olingan.

Psixologik xavfsizlik - bu o‘quvchilar va o‘qituvchilar o‘z fikrlarini erkin ifoda etishlari, xato qilishdan qo‘rqmasliklari va AI vositalaridan foydalanganda o‘zlarini xavfsiz his qilishlari demakdir. AI bu borada ikki tomonlama ta'sir ko‘rsatadi. Salbiy ta'sirlar: O‘quvchilar uchun: AI chatbotlari va monitoring tizimlari talabalar faoliyatini doimiy kuzatib boradi. Bu ularni o‘z g‘oyalarini erkin bildirishdan qo‘rqtiradi, mustaqil fikrlashni zaiflashtiradi va "xavfsiz bo‘lmagan" muhit yaratadi. Natijada, ijtimoiy izolyatsiya, hissiy ehtiyojlarning qondirilmasligi va munosabatlar zaiflashishi kuzatiladi. SI ga haddan tashqari qaramlik tanqidiy fikrlash, empatiya va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini pasaytirishi mumkin - ayniqsa, bolalar va o‘smirlar uchun. O‘qituvchilar uchun: AI vositalaridan foydalanishda "psixologik xavfsizlik" va ishonch yetishmasa, ular yangi texnologiyalarni qabul qilishdan qo‘rqadilar. Xavotir va xatar hissi uzoq muddatli foydalanishni pasaytiradi. AI o‘qituvchini "almashtirishi" mumkin degan qo‘rquv ham psixologik bosim yaratadi. Umumiy jamiyat ta'siri: AI ijtimoiy aloqalarni zaiflashtirib, axborot manipulyatsiyasini kuchaytirishi mumkin. Ta'limda bu psixologik xavfsizlikka tahdid soladi - masalan, AI talabalarning shaxsiy ma'lumotlarini ishlatib, ularni "bashorat qilish" orqali erkinligini cheklashi mumkin.

Ijobiy tomonlari: To‘g‘ri qo‘llansa, SI individual yondashuv orqali o‘quvchilarning o‘zini o‘zi boshqarishiga (autonomiya) yordam beradi va o‘qituvchilarga yukni kamaytirib, ularni ijodiy ishlarga undaydi. Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim tizimida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u nafaqat pedagogik samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi, balki o‘quvchi shaxsining psixologik, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, ushbu texnologiyalarni ta’limga joriy etishda bir tomonlama yondashuv emas, balki tizimli, muvozanatli va ilmiy asoslangan yondashuv zarur hisoblanadi. Sun’iy intellektning o‘quvchilar psixikasiga ta’siri chuqur o‘rganilishi lozim. Ayniqsa, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, muammo yechish, tanqidiy tahlil qilish kabi kognitiv ko‘nikmalarni saqlab qolish va rivojlantirish ustuvor vazifa bo‘lishi kerak. Aks holda, texnologiyaga haddan tashqari tayanish o‘quvchilarni passiv bilim iste’molchisiga aylantirib qo‘yishi mumkin. Axloqiy muammolarni hal etish zamonaviy ta’limning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Akademik halollikni ta’minlash, plagiatga qarshi kurashish, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va algoritmik adolatsizlikning oldini olish uchun aniq me’yoriy-huquqiy asoslar ishlab chiqilishi zarur. Shu bilan birga,

o‘quvchilarda raqamli etikani shakllantirish ham muhim vazifa hisoblanadi. Sun’iy intellektni ta’lim tizimiga integratsiya qilishda o‘qituvchining roli kamaymaydi, aksincha, yanada muhim ahamiyat kasb etadi. [2]

XULOSA

O‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki yo‘naltiruvchi, motivator va psixologik qo‘llab-quvvatlovchi sifatida faoliyat yuritishi lozim. Texnologiya esa yordamchi vosita sifatida xizmat qilishi kerak. Kelajak ta’lim modeli gibrid xarakterga ega bo‘lib, unda inson va sun’iy intellekt o‘zaro uyg‘unlikda faoliyat yuritadi. Bunday modelda texnologik innovatsiyalar insoniy qadriyatlar bilan muvozanatda bo‘lishi zarur. Aks holda, ta’lim jarayonida inson omilining kamayishi ijtimoiy va psixologik muammolarni kuchaytirishi mumkin. Sun’iy intellekt ta’lim tizimi uchun katta imkoniyatlar yaratadi, biroq uning samaradorligi va xavfsizligi inson omiliga, pedagogik yondashuvga va axloqiy me’yorlarga bog‘liqdir. Faqatgina kompleks yondashuv asosida sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim sifatini oshirish bilan birga, barkamol shaxsni shakllantirishga xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Xoliqov A. Zamonaviy pedagogika va raqamli ta’lim // o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Fan, 2021. – B. 40–65.
2. Rasulov R. Ta’limda innovatsion texnologiyalar // o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020. – B. 25–45.
3. Saidov U. Raqamli ta’lim muhiti va uning imkoniyatlari // ilmiy maqola. – “Xalq ta’limi” jurnali, 2022. – B. 50–58.
4. Ergashev J. Axborot texnologiyalari va pedagogik jarayon // darslik. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. – B. 30–55.
5. Normurodov D. Ta’limda sun’iy intellektdan foydalanish muammolari // ilmiy maqola. – “Pedagogika” jurnali, 2023. – B. 60–70.
6. Neil Selwyn. *Should Robots Replace Teachers?* // ilmiy kitob. – Cambridge: Polity Press, 2019. – B. 20–40.
7. Andreas Schleicher. *World Class: How to Build a 21st-Century School System* // monografiya. – OECD Publishing, 2018. – B. 70–90.
8. Tony Bates. *Teaching in a Digital Age* // ilmiy kitob. – Vancouver: BCcampus, 2015. – B. 100–130.
9. Anthony Giddens. *The Consequences of Modernity* // monografiya. – Stanford University Press, 1990. – B. 45–60.
10. Klaus Schwab. *The Fourth Industrial Revolution* // monografiya. – Geneva: WEF, 2016. – B. 15–35.

[2] Andreas Schleicher. World Class: How to Build a 21st-Century School System // monografiya. – OECD Publishing, 2018. – B. 70–90.